

Prof. dr Milan Tomić,
Ekonomski fakultet u Brčkom

SVOJINSKI ODNOSI I PRIVATIZACIJA U SVJETLU TRANZICIJE

Danas je pitanje tranzicije veoma aktuelno kako u ekonomskoj tako i u pravnoj teoriji jer je usko vezano sa prirodom svojinskih oblika. Shvatanja o tranziciji su različita kao i o svojini. Zato smo se opredijelili da u ovom radu pokušamo dati određeni doprinos u rasvjetljavanju nekih protivrječnosti svojine.

Pitanje svojine je u najužoj vezi sa razvojem proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa, odnosno s razvojem društva uopšte. Dosadašnja ekonomska nauka, a i privredna praksa stalno su potvrđivale tezu da su se sa razvojem proizvodnih snaga stalno mijenjali svojinski oblici. Promjena oblika svojine, odnosno društvenih odnosa nije se mogla isključiti nekim naredbama, ali je sigurno da su procesi mogli biti usporeni, za neko vrijeme zaustavljeni, što je obavezno rezultiralo negativnim posljedicama (primjer bivšeg SSSR-a i zemalja Istočne Evrope). Savremena naučno tehnološka revolucija i razvijena tržišna privreda dale su snažan podsticaj promjeni svojinskih oblika, odnosno društvenih odnosa. Evo kako je, primjera radi, poznati američki ekonomista Pol Samuelson, dobitnik Nobelove nagrade za razvoj ekonomske teorije, u pogledu analize odnosa u velikoj korporaciji u kojoj je oblik svojine akcionarska svojina opisao probleme upravljanja i rukovođenja korporacijama: "Do pre nekoliko godina za većinu upravnih organa bi se moglo reći da su uspevali da produže svoj mandat upravljanja u nedogled. Bilo da korporacija posluje dobro ili loše, bilo da uprava radi efikasno ili ne, tipični mali akcionar je slabo šta tu mogao da izmeni. On je mogao samo bez pogovora da se saglasi ili ako to više voli, da ne glasa. U oba slučaja to je upravu ostavljalo ravnodušnom".¹¹ Ovo se može skoro u cijelosti primijeniti na upravne odbore i u našim državnim preduzećima. Članove upravnih odbora imenuje Vlada po kriteriju stranačke pripadnosti, umjesto po sposobnosti. Pošto su promjene stranaka na vlasti česte, mijenjaju se i upravni odbori koji pokazuju baš takav interes kakav je P. Samuelson opisao u korporaciji

---

¹ Begić, I.K. (1998). Ekonomska politika. Sarajevo, str. 157.

sa akcionarskom svojinom. Suštinu svojine čine društveni odnosi koji se uspostavljaju pri korištenju, upravljanju, raspolaganju stvarima, a pojavna manifestacija svojine su odnosi pojedinaca, društvenih grupa i klasa prema materijalnim i drugim dobrima.

Pošto su svojinski odnosi pravni izraz proizvodnih odnosa, a svojina apstrakcija stvarnih, istorijskih, određenih odnosa proizvodnje, oblici svojine stalno se mijenjaju, tako da se u svakoj istorijskoj epohi svojina razvijala drugačije i pod sasvim različitim društvenim odnosima. Stoga definisati svojinu znači "de facto" ući u suštinu društvenih odnosa konkretnog načina proizvodnje i njemu odgovarajućeg načina raspodjele, odnosno prisvajanja. To je težak zadatak, utoliko teži ukoliko mu se pristupa jednostrano, a višestruko složeniji ako mu se pristupa dvostrano. Kad kažem dvostrano, mislim na dva aspekta svojine, tj. na njen pravni aspekt, s jedne strane, i njen ekonomski aspekt, s druge strane.

Iz gore izloženog možemo zaključiti da je teško definisati svojinu, ma o kojem obliku svojine bila riječ, privatnoj, državnoj, društvenoj, mješovitoj itd., bez poznavanja konkretnih društvenih odnosa. Nije privatna svojina u kapitalizmu isto što i privatna svojina u feudalizmu i socijalizmu. Isto važi i za državnu svojinu koja se razlikuje čak u državama istog načina proizvodnje. Ekonomska teorija poznaje dvije različite vrste privatne svojine: jednu, koja se zasniva na sopstvenom proizvođačevom radu, i drugu, koja se temelji na eksploataciji tuđeg rada. Ovdje je riječ o načinu posmatranja društvenih odnosa i analizi "kategorijalnog aparata" u datim istorijskim okolnostima.

Ako se privatna svojina posmatra kao suprotnost prema društvenoj ili kolektivnoj svojini, onda ona postoji samo tamo gdje su sredstva za rad i drugi spoljašnji faktori, odnosno uslovi u rukama privatnih lica.

Međutim, ako sada posmatramo da li su ta privatna lica radnici ili ne-radnici, onda će i privatna svojina imati drugačiji karakter. Privatna svojina nad jednom njivom koju obrađuje njen vlasnik dobiva puni izraz, kao što puni izraz dobiva i svojina nad jednom zanatskom radionicom kad je vodi i upravlja uslovima rada zanatlija kao njen vlasnik. Ako se ovdje u analizi uključi odnos države prema svojini koji može kroz poresku politiku biti stimulativan ili destimulativan, kao i

koji oblik svojine je dominantan u ekonomskom sistemu, tek tada možemo u analizi oblika svojine ići dalje.

Dakle, oblici svojine nad sredstvima za proizvodnju su osnova na kojoj se uspostavljaju odgovarajući proizvodni odnosi koji određuju i sam karakter ekonomskog (privrednog) sistema. Ovdje je važno napomenuti da u svakom privrednom sistemu postoji više oblika svojine: društvena, državna, privatna, grupna, akcionarska, mješovita, lična itd., te da svi oblici nemaju isti značaj, već veoma različit od simboličkog, nebitnog do dominantnog koji je, prema tome, i privilegovan u funkciji ukupnog ekonomskog razvoja. Zato se s pravom može reći da "privredni sistem ima odlučujući značaj za formiranje, mijenjanje, stimulisanje ili pak sputavanje pojedinih oblika vlasništva.

Najočitiji primjer za to je Rusija u kojoj je poslije Oktobarske revolucije 1917. godine došlo do razvlašćivanja, odnosno eksproprijacije ranijih vlasnika sredstava za proizvodnju, prije svega zemlje, zatim prirodnih resursa i proizvedenog nacionalnog bogatstva. Tako je država obezbijedila za sebe monopol svojine nad sredstvima za proizvodnju i planskom koordinacijom svih ekonomskih aktivnosti preuzela upravljanje privredom. Time je nastao takozvani novi ekonomski sistem, sistem centralno-planske privrede, odnosno ekonomski sistem državnog socijalizma.

Ovakav ekonomski model su poslije Drugog svjetskog rata slijedile sve socijalističke zemlje Istočne Evrope, pa i Jugoslavija do 1948. godine.² Dakle, umjesto da se privatna svojina dalje razvija, modifikuje i štiti, učinjen je korak nazad, umjesto naprijed.

Možda bi nečija istorijska, politička ili sociološka analiza ovakav tok stvari opravdala i danas, iako je "skoro svakome" jasno da se ekonomski zakoni, zakoni tržišta, ne mogu sputavati niti mijenjati odlukama državnih organa. Mogu prividno i kratko sa neizmjernim posljedicama do kojih, prije ili kasnije, nužno mora doći.

Ukidanjem privatne svojine u SSSR-u, primjenom prinudnih državnih mjera: nacionalizacije, konfiskacije i kolektivizacije "rastočena" je privatna svojina,

---

² Gnjatović, D. (1996). Politička ekonomija i ekonomski sistem Jugoslavije. Beograd, str. 265.

odnosno, transformisana je u državnu, kolhozno-kooperativnu i ličnu svojinu. Kolektivizacija poljoprivrede i sela završena je u SSSR-u 1935. godine, a te godine je harala glad jer je poljoprivreda bila vrlo slaba pa je i produktivnost rada toliko pala da je 10-12 puta bila niža nego na okućnicama koje su kolhoznici, radnici i službenici dobivali. Na samo 2% obradivog zemljišta koje je otpadalo na okućnice, proizvodilo se 26-30% ukupne količine hrane.³

Poslije raspada SSSR-a, prvo je napadnuta najslabija tačka ekonomskog sistema - svojinski odnosi. Sad je trebalo vratiti se tamo odakle se daleke 1935. godine krenulo pogrešno.

TRANZICIJA I PRIVATNA SVOJINA

U posljednjih 15 godina prošlog vijeka u svjetskoj privredi i društvu desile su se krupne promjene, odnosno transformacije kako u kapitalističkom svijetu, tako i u zemljama realnog socijalizma, kao i u nerazvijenim zemljama. Ovaj period promjena poznat je kao prelazni, odnosno tranzicioni period. Tranzicija⁴ nema ista obilježja u visoko razvijenim i u zemljama tzv. real-socijalizma i nerazvijenim zemljama.

Za visoko razvijene zemlje to je period prelaska **iz treće naučno- tehnološke revolucije u četvrtu**, dok je za zemlje realnog socijalizma ovo period prelaska sa tzv. "komandne" na tržišnu privredu i izgradnja demokratskog društva, a istovremeno se u nerazvijenim zemljama (gdje i mi pripadamo) čine određeni naponi da se pronađu putevi izlaska iz bijede i siromaštva.

Na čemu se temelji tranzicija i šta čini njenu suštinu i ciljeve, među teoretičarima postoje evidentne razlike. Dok jedni smatraju da se radi samo o promjenama u zemljama real-socijalizma (u privrednom i političkom sistemu), drugi smatraju da su to mnogo širi procesi, te da oni vode sadašnja „dva vladajuća“ načina proizvodnje u pravcu razvoja novog društva, odnosno novog društveno-ekonomskog poretka.⁵

---

³ Božović, R., redaktor. (1999). Opšta ekonomska analiza. Novi Sad, str. 322.

⁴ Pojam tranzicija potiče sa Zapada, a njemu se u visoko razvijenim zemljama govori više od dvije decenije.

⁵ Ilić, B. (1995). Ekonomski anali. Ekonomski fakultet Beograd, str. 93-95.

Savremeni tranzicioni period znači "prelaz iz društvene epohe civilizacije u buduće (novo) društvo, koje se najčešće označava kao postindustrijsko ili informatičko društvo, odnosno nova civilizacija (supercivilizacija). Ovo označava smjenu industrijske tehnologije informacionim tehnologijama i nagovještaj novog tipa društvenih odnosa (nastanak novog načina proizvodnje)⁶.

Tranzicione procese karakteriše, prije svega, pluralizam oblika svojine, tržišni kriterijumi privređivanja, vlasnička transformacija, primjena novih tehnologija, strukturne promjene nacionalnih i svjetske privrede, novi integracioni procesi, ekspanzija transnacionalnih kompanija, internacionalizacija proizvodnje, tehnologije, nauke i obrazovanja, globalizacija, itd.⁷

U ovakvim ekonomskim prilikama "sve" je podložno promjenama, a prije svega promjenama značaja faktora proizvodnje i vlasti nad njima. Sve se promjene "vrte" oko svojinskih odnosa, odnosno oko činjenice ko upravlja sredstvima za proizvodnju i kapitalom, koji oblik svojine je dominantan, kakva je njegova efikasnost, kako je svojina zaštićena, u kojoj je mjeri opterećena porezima, u kojoj je mjeri slobodna, odnosno ograničena, itd.

Procesi pretvaranja državne u privatnu svojinu zaokupljaju posebnu pažnju kako ekonomske i pravne teorije, tako i privredne prakse. Jedan broj ekonomista kod nas smatra da su efekti procesa privatizacije u većini istočnoevropskih zemalja još uvijek neizvjesni i da ih prate mnogobrojne neželjene pojave kao što su "veliki pad proizvodnje, veliki porast nezaposlenosti, te naglo socijalno raslojavanje, odnosno izuzetno brzo bogaćenje jednog uskog sloja stanovništva, pri čemu je u mnogim slučajevima prisutna, manje ili više, legalizovana pljačka (pošto država ne preduzima odgovarajuće mere) postojeće državne imovine."⁸

Mislim da u bivšim jugoslavenskim republikama (sada samostalnim državama) stanje nije ništa bolje, iako aktuelne vlasti govore o perspektivnim, demokratskim državama koje će, po njihovom mišljenju, brzo dostići evropske i svjetske standarde. To je lijepa želja i velika zabluda koje se treba hitno osloboditi i

---

⁶ Ilić, B. Isto, str. 94.

⁷ Ilić, B. redaktor. (1996). Mešovita privreda u tranziciji. Savremena administracija, Beograd, str. 247-250.

⁸ Medojević, B. (1995). Ekonomski anali. Ekonomski fakultet Beograd, str. 81-83.

krenuti ozbiljnije u procese tranzicije koji će biti sigurno dugotrajni i bolni, praćeni velikim nezadovoljstvom i socijalnim potresima, ali to je nešto što se ne može preskoćiti niti naredbama države i njenih organa izostaviti. Transformacija svojine je nužnost, *conditio sine qua non*, našeg opstanka.

Kakav se značaj u ekonomskoj i pravnoj teoriji daje vlasništvu (svojini) najbolje potvrđuje činjenica da je grupa uglednih svjetskih teoretićara, predvođena amerićkim nobelovcem Ronaldom Kouzom,⁹ profesorom prava na Univerzitetu u Ćikagu, stvorila teoriju "pravo vlasništva".

Prema njihovom mišljenju, ne možemo govoriti o svojini kao "golom" i "apstraktnom" pojmu, već o paketu vlasnićkih prava koji se sastoji od jedanaest (11) razlićitih prava, i to: "1) pravo vladanja, tj. fizićke kontrole nad dobrima, 2) pravo trajnog posjedovanja, 3) pravo korištenja, 4) pravo na dohodak, tj. rezultate korištenja dobara, 5) pravo upravljanja ili odlućivanja o tome ko će i kako osigurati iskorištavanje dobara, 6) pravo suverena na potrošnju, otuđenje promjenu funkcije ili uništenje dobra, 7) pravo sigurnosti dobra od eksproprijacije i zaštita od šteta iz okruženja, 8) pravo prenošenja nasledniku, 9) zabrana nanošenja štete vanjskoj sredini, 10) pravo na dobra radi utjerivanja duga, 11) pravo na procedure i institute (tzv. restitucija prava) kojom se obezbjeđuje uspostavljanje narušenih prava."¹⁰

Iz naprijed izloženog "paketa prava" proizilazi zaključak da se s razvojem proizvodnih snaga i proizvodnih odnosa razvija i teorija svojine, pa čak i nove nastaju.

Što se tiće pojma tranzicije kod nas, možemo reći da je on najuže shvaćen, tj. da je sveden na pitanje privatizacije i na promjene u sferi vlasništva, promjene u odnosu prema društvenoj svojini koja je kod nas dugo tretirana kao "svaćija" i

---

⁹ Nobelovac Ronald Kouz je ćlan akademije nauka SAD i velike Britanije, a Nobelovu nagradu je dobio 1991. godine za „Ekonomsku teoriju prava svojine i problemi transakcionih troškova.“

¹⁰ Źerić, B. (1997). Teorija i politika privrednog razvoja. Savremena administracija, Beograd, str. 253.

"ničija" iz čega je proistekao krajnje negativan stav prema društvenoj svojini "koristimo je kao svoju, a čuvajmo je kao tuđu".¹¹

Iz ovakvog odnosa prema društvenoj svojini proisticali su mnogi problemi, kao što su: problem titulara društvene svojine, ko je nosilac poslovnog rizika, ko je subjekat prisvajanja ekonomskog viška, itd.

Na sve ovo negativan pečat je na određen način davala i politika koja je u svemu htjela da bude iznad nauke. Dugo vremena je stvarana takva (društvena i politička) klima u kojoj je javna riječ visokih funkcionera imala veću specifičnu težinu od naučnih stavova bez obzira kakve posljedice je to proizvodilo.

Nažalost, danas je u BiH, RS i samom distriktu Brčko mnogo političkih partija (stranaka) čiji lideri (ne baš svi, ali većina) u borbi za vlast ne štede riječi, već nude narodu "sve", a naročito u predizbornim kampanjama ne bi li dobili poziciju (vlast) iz koje će obezbijediti sebi, svojim sinovima, unucima, pa čak i prauucima "debelu ladovinu", dok se veliki broj građana nalazi u stanju bijede i siromaštva, a posebno kategorija izbjeglih i raseljenih lica koja su toliko puta prevarena. Obećana im je naknada za izgubljenu privatnu svojinu, dvosmjerni povratak na njihova imanja, placevi za gradnju a, uz to, i građevinski materijal (besplatan). Umjesto svega toga (izuzimajući neznatan broj) dobili su rješenja za deložacije, a nisu im obezbijeđena proklamovana ustavna i zakonska prava zaštite privatne svojine.

Građani s pravom negoduju, štrajkuju prosvjetni radnici, poštari, željezničari, penzioneri, zdravstveni radnici insistirajući između ostalog i na "pravednoj privatizaciji", a ne znaju da pravedna privatizacija ne postoji, sve su "nepravedne" samo se razlikuju po intenzitetu nepravde. Ovakvi odnosi stvorili su tri grupe ljudi sa različitim mišljenjima (interesima) vezanim za privatizaciju. Prvu grupu čine oni koji bi da se privatizacija provede "preko noći, na ho-ruk", drugu čine oni koji se zalažu za postepeno transformisanje društvene svojine u privatnu, da to bude "pošteno" i svima dostupno, a treću grupu čine oni koji su protiv privatizacije već "kukaju" za pravnom državom i njenom ulogom u svim procesima.

---

¹¹ Mikerević, D. (1997). Upravljanje finansijama preduzeća u tranziciji. Banja Luka, str. 12.

Da bi se pomirile ove tri različite grupe mišljenja o privatizaciji, neophodno je obezbijediti takve pretpostavke koje će dati ne samo formalno-pravnu već i stvarnu šansu većini građana da učestvuje u procesima privatizacije; da konkurencija bude koliko toliko lojalna, a to znači da "pravila igre" moraju biti unaprijed utvrđena i do kraja poštovana. Sve to, opet, podrazumijeva čitav niz radnji u kojima se mora stvoriti:

Prvo, pravni ambijent za privatizaciju koji podrazumijeva realnu procjenu vrijednosti društvenog kapitala, sveobuhvatnu procjenu ekonomske moći stanovništva, pravnu sigurnost i povjerenje u državne institucije i banke.

Drugo, ciljevi privatizacije moraju biti jasno definisani i građanima na pristupačan način prezentirani. Privatizacija mora imati za cilj da neefikasnu privredu učini efikasnom, bolesnu zdravom, da siromašnu zemlju učini bogatijom, a ne siromašnijom.

Treće, model privatizacije mora biti prilagođen ekonomskoj moći građana, strukturi privrede, okruženju, stopi zaposlenosti, a ne da se pri izboru modela luta kao kod nas, da u jednoj državi sa dva entiteta imamo dva različita modela privatizacije (vaučeri i certifikati).

Četvrto, kome ponuditi društveni kapital, građanima ili stranim državljanima?

Peto, kako podijeliti društveni kapital?

Šesto, koliko vremena je potrebno za transformaciju svojine?

Sedmo, obezbijediti koliko toliko principijelan tretman stare devizne štednje od čega u mnogome zavisi povratak poljuljanog povjerenja u banke i samu državu, itd.

Ovakav odnos prema svojini rezultirao je dubokom ekonomskom krizom iz koje tražimo izlaz upirući oči u Međunarodni monetarni fond (MMF), Svjetsku banku za obnovu i razvoj, Evropsku banku, razne donatore itd.

Mi nismo za lutanje od modela do modela privatizacije i iščekivanje da nam to neko drugi riješi (Visoki predstavnik za BiH ili Supervizor za distrikt Brčko), već za neodložno intenziviranje rada svih institucija države iako su one preokupirane "same sobom" i maltene otvoreno govore kako su u krizi: Parlament, Vlada,

Ministarstvo, itd. U krizi su, evidentno je, to govore mnoge činjenice o kojima je već bilo riječi. Međutim, ovi oblici krize će se postepeno prevazilaziti određenim međunarodnim pritiskom i razumijevanjem (sazrijevanjem) pojedinih parlamentarnih stranaka, ali daleko veći problemi izraženi su u **krizi morala**, **krizi sistema vrijednosti** koji se manifestuju kroz porast kriminala, likvidaciju ljudi, razne ucjene i prijetnje ispoljene u privatizaciji i povratku izbjeglih na svoju privatnu imovinu.

Sve ovo govori da su svojinski odnosi veoma kompleksni i da je njihova transformacija **dugoročan proces**, a ne **jednokrat**an i **jednostavan čin**, kako se često misli i postupa. Kod nas je stvorena takva klima da se privatizaciji pristupa samo s aspekta kako podijeliti ono što ima? Došli smo u stanje da malte ne "svaki građanin ima svoj model privatizacije".

Zato vam umjesto zaključka nudimo stav akademika prof. dr Adolfa Dragičevića, koji glasi:

"Na mnoge teškoće nailazi nastojanje da se pruži sažet i dovoljno precizan odgovor na pitanje: Šta je vlasništvo? Ta toliko omiljena, koliko i kuđena, podjednako privlačna i odbojna osnova i okvir sveukupnog života koji uzbuđuje duhove i potiče pokrete tisućama godina, potpiruje gnjev porobljenih do usijanja, zaokuplja poput magneta pažnju i privrženost gospodara, te simbolizira temeljne motive i težnje ljudskih akcija, nastojanja, egoizma, mahinacija, represija, ratova, zločina, ili pak uzvišenih revolucionarnih ciljeva i humanističkih ideala. Treba se u tome naročito kloniti svakog pokušaja davanja definicije vlasništva kao nekakvog nezavisnog odnosa, kategorije izvan vremena i prostora, misaone apstrakcije i vječite ideje."¹²

Osnovni pojmovi: svojina, tranzicija, privatizacija, privredni sistem, akcionarska svojina, korporacija, uprava itd.

---

¹² Dragičević, A. (1990). Vrijeme promjena. Zagreb, str. 97.

Rezime:

U ovom radu autor je ukazao na aktuelnost i složenost problema svojinske transformacije u procesima tranzicije. Osim toga, autor je u radu naglasio da postoje različita shvatanja o fenomenu tranzicije i privatizacije i njih je ukratko elaborirao.

Milan Tomic PhD, The Faculty of Economics in Brcko

**PROPERTY RELATIONS AND PRIVATIZATION IN THE LIGHT OF
TRANSITION**

BASIC CONCEPTS: property, transition, privatization, system of economy, stockholders' property, corporation, management, etc.

Abstract:

The author has pointed out the actuality and complexity of the property transformation in transition process. In addition, the author has emphasized the existence of different approaches to the phenomenon of transition and elaborated those approaches too.